

KNIV OG GAFFEL

Det er tidlig morgen, og solen titter op over den blikstille havoverflade. Alt ånder fred og idyl. Min familie og jeg bor i telt på Læsø sammen med min lillebror, Gunnar, og hans familie. Hvert år tager vi alle sammen på campingferie til en dansk ø for på den måde at udforske øriget Danmark – det havblå kongerige.

Læsø er indbegrebet af dansk hygge og vel nok det mest fredfyldte sted, vi endnu har været. Alt kan vi lade ligge uden at spekulere det mindste på tyveri, hærværk eller andre ubehageligheder. Vi behøver ikke at gemme værdigenstande og kan efterlade hvad som helst i ulåste telte og biler. Aftalen om at bo på campingpladsen er kommet i stand over telefonen og er baseret på ord. Der var ingen formularer, som skulle udfyldes på forhånd, og ingen kreditkortnumre, der skulle sendes krypteret over internettet. Vi skal først betale for opholdet, når vi tager af sted. I princippet kunne vi stikke af her tidligt om morgenen uden at betale, men den tanke falder hverken os eller nogen af alle de andre på campingpladsen ind. Her er trygt og rart, fred og ingen fare. Når børnene vågner om lidt, vil de lave vandkanaler ved stranden og løbe frit omkring mellem teltene. Når de små bliver trætte, vil de

voksne lade barnevogne med sovende børn stå ubevogtede.

”Det er sjældent, at man ser en dansker med en kniv i den ene hånd, uden at der er en gaffel i den anden”. Sådan sagde Poul Nyrup Rasmussen engang. Og det gælder i den grad her på Læsø. Man kan roligt vende ryggen til en fremmed uden at skulle frygte at få en kniv stukket i ryggen.

Umiddelbart efter ferien skal jeg til en konference i Sydafrika. Jeg tager direkte fra den fredfyldte sommerferie på Læsø til Sydafrikas næststørste by, Durban.

Så snart jeg står ud af flyveren, kan jeg mærke, at noget er radikalt anderledes. Der er bevæbnede vagter over det hele, og alle mennesker klamrer sig til deres tasker og andre ejendele. Lynhurtigt i løbet af den første dag må jeg justere mit syn på andre mennesker – for ikke at få et meget kort og hektisk liv. I receptionen får jeg instrukser om ikke at åbne døren til mit hotelværelse, når nogen banker på. I stedet må jeg gemme alle synlige værdigenstande og spørge, hvem der er bag døren. Derpå skal jeg ringe til receptionen og tjekke, om de kan sige god for vedkommende, og først når det er bekræftet, skal jeg åbne døren. Jeg opdager, at jeg begynder at overveje, om jeg vil blive overfaldet eller ej, når jeg går imod et fremmed menneske på gangene uden for mit hotelværelse.

Det er sikkert fornuftigt nok. Jeg er i et samfund, hvor politiet er korrupt og ikke-tilstedeværende, og hvor der helt sikkert hersker lovløshed på gaderne – og måske på hotelgangene.

Den første dag på konferencen udbryder der nærmest

panik, fordi så mange deltagere bliver overfaldet. Røverne står og venter ude foran hotellet og driver derefter klapjagt på hotelgæster, som vover sig ud i det fri og bærer værdier på sig. Teknikken er, at den ene sætter sig oven på offeret og holder en kniv mod struben, mens den anden gennemroder lommerne. Disse banditter har altså godt nok en kniv i den ene hånd, ligesom den typiske campist på Læsø har en stor del af dagen. Men de har ikke ligefrem en gaffel i den anden. De mange protester og råb om hjælp fra deltagerne får arrangørerne til at bestille en bus dagen efter, så vi kan løbe fra forhallen ud i bussen og dermed undgå at blive overfaldet. Det er som at se en flok dødsangste lemminger presse sig ind i bussen.

Jeg har ikke forsket specifikt i Sydafrika og kender ikke landet ud over disse personlige oplevelser. Men det havde tydeligvis vidtgående konsekvenser, at man var nødt til hele tiden at frygte andre og at sikre sig mod dem. Det er jo ikke let at gå omkring og beskytte alle værdier hele tiden. Man skulle bruge meget energi på at tage alle mulige forholdsregler. Og det ville være galimatias at opføre sig i Durban som på Læsø og lade børnene løbe frit rundt eller at gå en tur langs stranden efter mørkets frembrud.

Jeg tror, at mange husker den unge mor fra København, som i 1997 lod sin 14 måneder gamle datter sove i barnevogn uden for en café i New York. Moderen kunne her holde øje med pigen gennem vinduet, mens hun selv spiste frokost. Men nogen tilkaldte politiet, som straks fjernede barnet og arresterede moderen. Selvom hun indtrængende bad om at få sin datter at se, blev hun kørt

på politistationen, visiteret og ført ind og lænket i en celle, mens hun hørte sin datter skrike.

Moderen 'slap' dog med en advarsel til sidst og blev derefter genforenet med pigen. Hun var ikke klar over, at det bliver betragtet som dybt uansvarligt i USA at efterlade sit barn på gaden i en barnevogn. I retten argumenterede hun for, at det i Danmark er en tradition at lade børnene sove ude, og at vi ikke frygter kidnapning o. l. Ét kendt tilfælde i Danmark af barnevognstyveri med et barn indblandet er fra 1978, hvor en sindsforvirret dame kørte en barnevogn med et sovende barn nogle få gader væk – uden at der i øvrigt skete barnet noget.

Men hvordan skal vi egentlig forstå forskellen på at stille sin barnevogn uden for en café i New York og en café i København? Og hvilken betydning for samfundet har forskellen i stemning i Durban og på Læsø? Jeg skulle en tur til Washington og hjem til Aarhus for at opdage mit forskningsfelt.

TOPØKONOMERNES DUMME SPØRGSMÅL

Da jeg tilbage i midten af 90'erne var på studieophold ved Maryland Universitetet i Washington D.C., spurgte min amerikanske vejleder, Mancur Olson, og hans kollegaer mig gentagne gange om, hvordan det kunne være, at Danmark og de øvrige skandinaviske lande klarede sig så enestående godt i både økonomisk og social henseende.

Jeg mødte også nobelpristageren Douglas North, som talte om vigtigheden af samfundets institutioner og normer. Han var, ligesom Olson, Wallace Oates, Barry

Weingast og de andre berømte økonomer, også yderst interesseret i at kende svaret på det, de kaldte *den skandinaviske gåde*. Hvad er det særegne ved Skandinavien? spurgte de mig. Hvordan kan det lade sig gøre? Havde vi et særligt hemmeligt råstof eller hvad? De var dybt forundrede. Jeg var bare lidt irriteret. Jeg var taget til USA for at studere amerikanske forhold og havde svært ved at se, at Danmark var specielt interessant set fra en økonomisk og sociologisk synsvinkel. Et svar på deres spørgsmål havde jeg heller ikke, og det var jo lidt ubekvemt.

Da jeg kom hjem, blev deres insisterende spørgen ved med at rumle i mit baghoved, og jeg begyndte også så småt at undre mig og søge en forklaring. Samtidig var jeg i fortsat kontakt med Mancur Olson, som med sin entusiasme og smittende energi påvirkede mit arbejde i en frugtbar retning. I midten af 90'erne blev Mancur Olson leder af et stort projekt i Verdensbanken, som skulle undersøge begrebet 'social kapital', der handler om værdien af sociale netværk. Mere præcist skulle han finde ud af, hvad social kapital kunne bruges til i en række udviklingslande.

Sammen med de danske professorer Martin Paldam og Peter Nannestad var jeg heldig at blive en del af styregruppen i projektet. Og det var en uforglemmelig oplevelse med Olson ved roret. Han var særdeles idérig og en stor inspirator. Altid i gang, altid ivrig efter at diskutere hvad som helst. Meget sigende for Mancur Olson som person er, at Maryland Universitetet efter hans død har dedikeret en bænke til "manden, der ikke kunne sidde stille."

Inspireret af resultaterne i dette projekt slog det mig, at

løsningen på den skandinaviske gåde kunne ligge et sted, hvor økonomer sjældent kigger. Ikke nede i jorden i form af råstoffer og heller ikke inde i hovedet på folk i form af uddannelse – men nærmere mellem mennesker. I forholdet mellem mennesker. Nøgleordet kunne være *tillid* – og det var netop tillid, jeg år senere var inviteret til Durban i Sydafrika for at tale om. Jeg løb altså fra et foredrag om tillid ud til ventende busser forbi slukørede røvere ...

Den tanke, der voksede frem, var, at vi i de skandinaviske lande har en særegen beholdning af tillid sammenlignet med andre lande og udviklingslandene i særdeleshed. Hele velfærdssystemet beror jo egentlig på tilliden til, at de fleste andre, og ikke kun en selv, bidrager til de fælles goder. Desuden skal borgerne også kunne stole på, at de offentlige institutioner fungerer, og at skatteindtægterne investeres og omfordeles som lovet. Myndighederne skal rent faktisk levere varen og give 'smæk for skillingen'.

Hvis det kun var én selv, som betalte skat, mens alle andre forsøgte at undgå at arbejde eller arbejdede sort, ville man nok hurtigt føle sig godt dum og holde op med at betale skat til alle de andre, som jo dermed reelt ville snyde én, så vandet drev. Min tanke var, at danskernes sociale tillid til andre måske er et enestående råstof. En guldgrube, der kan forklare, hvorfor vi er blevet så rige og lykkelige, som vi er.

Lenin sagde engang, at tillid er godt, men kontrol er bedre. Men er det nu sådan? Vi er, som de øvrige skandinaviske befolkninger, så heldige at leve i velfungerende højtilidssamfund – selvom en sommerdag på Læsø måske ikke

er helt sigende for, hvordan alle danskere oplever deres medmennesker. **Man kan måle sig frem til, at vi danskere er verdensmestre i tillid.** Man kan også dokumentere, at tillid giver markante økonomiske fordele.

Så Tillidssamfundet Danmark er den forunderlige historie, vi skal høre om. Det er den historie, jeg skulle have fortalt Olson, Oates og Weingast som svar på deres spørgsmål dengang i Washington D.C.

FRA ISTID TIL VELFÆRD

Social tillid – dvs. tillid til fremmede, man ikke har mødt før – er blot én af flere forskellige tillidstyper. I primitive jæger/samler-samfund før sidste istid organiserede mennesker sig frivilligt i små stammer (50-100 medlemmer) med henblik på jagt eller indsamling af føde. Hver stamme opretholdt en slags 'forsikringssystem' baseret på en anden type tillid, nemlig *individuel tillid*, til tider også kaldet *specifik tillid*. Her er der ikke tale om tillid til nogen, du ikke har mødt før, men om tillid til en, du kender i forvejen. Hvis en jæger brækkede et ben under mammutjagten, tog resten af gruppen sig af ham. Jægere og samlere stolede altså på, at de andre i gruppen ikke overlod dem til en krank skæbne, og evolutionen har belønnet denne organisationsform. De kendte hinanden i den lille gruppe og havde her individuel tillid til hinanden som stamme- eller klanmedlemmer. Uden tillid ville gruppens overlevelseschancer være minimale.

For at kunne opretholde social kontrol og skabe forudsigelig adfærd i forhold til de givne spilleregler i en gruppe var det derfor afgørende, at gruppen ikke blev for stor. Mange primitive stammer i tiden før opdagelsen af land-